

Η ιστορία της λογοτεχνίας: παρελθόν ή μέλλον;

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΟΥΛΛΑΣ

ΠΟΥ βρίσκεται το θέμα «ιστορία της λογοτεχνίας» στον τόπο μας; Μια ματιά στη σχετική βιβλιογραφία ασφαλώς δεν θα προκαλούσε (τουλάχιστον με βάση τα ποσοτικά τεκμήρια) υπέρμετρη απαισιοδοξία. Πραγματικά, από το πρώιμο εκείνο *Cours de littérature*

ληνικής λογοτεχνίας προορίζεται για την ξένη αγορά ικανοποιώντας (ή προσπαθώντας να ικανοποιήσει) ορισμένου τύπου απαιτήσεις. Έπειτα, τα επιτεύγματα εμφανίζονται άνισα. Όταν έχουν τον λόγο – ποιοί άλλοι; – οι Φαναριώτες (ο Νερουλός στα 1827 ή ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής στα 1877), επιδεικνύουν, άλλη μια φορά, μερικές από τις μοναδικές τους ικανότητες: κυρίως το ζήλο τους να προβάλλουν, πριν απ' όλα, την τάξη τους και, όπου είναι δυνατό, την οικογένεια ή και το άτομό τους. Συνήθως όμως η ξένη προσφορά υποσκελίζει την ντόπια ζήτηση. Αρκεί να σκεφτούμε τις γραμματολογικές πρωτοβουλίες των R. Nicolai (1876), Ph. Lebesgue (1906), K. Dieterich (1909) και D. Hesseling (1924).

Με τέτοιους όρους, γύρω στα 1930, το πρόβλημα για ορισμένους Έλληνες ιστορικούς της λογοτεχνίας, όπως ο Άριστος Καμπάνης ή ο Ηλίας Βουτιεριδής, συνδέεται άμεσα με τη στροφή προς το ελληνικό κοινό και με τον τρόπο πρόσβασης σ' αυτό. Ζήτημα γλώσσας, ιδεολογίας και μεθόδου. Ορισμένα διεθνή φαινόμενα είναι (υπερ)καθοριστικά: ο θετικισμός, η επιβολή της λανσονικής «*Histoire littéraire*» στη Γαλλία και ό,τι άλλο τεκμήριο ιστορικής κυριαρχίας επισημαίνει ο A. Comragnon στο ωραίο βιβλίο του *La Troisième République des lettres* (1983). Ας προσθέσουμε, για τα ελληνικά πράγματα, και τις νίκες του δημοτικισμού: ένα ουσιαστικό ξεκαθάρισμα του γλωσσικού εδάφους. Αλλά και πάλι οι ρήξεις συγχέονται με τις συνέχειες. Ο 19ος αιώνας προεκτείνεται στον 20ό. Γιατί, σε τελευταία ανάλυση, το ουσιάδες βρίσκεται εδώ: η γραμματολογία δεν νοείται (δεν μπορεί να βοηθεί) παρά σε συνάρτηση με την εθνική ιστορία, δηλαδή ως μέρος ενός συνόλου όπου, περισσότερο από τα κείμενα, κυριαρχούν τα έθνη στη διαχρονική τους πορεία, προβάλλοντας, μέσα απ' αυτά, τα ιδιαίτερά τους γνωρίσματα.

Σήμερα, πάντως, μπορούμε να καταλήξουμε σε μια κάποια ομοφωνία. Στον γραμματολογικό χώρο ξεχωρίζουν για την επιστημονική τους ποιότητα τρία έργα: του Κ. Θ. Δημαρά (1948, έβδομη έκδοση 1985), του Mario Vitti (ελληνική έκδοση 1978) και του Λίνου Πολίτη (ολοκληρωμένη ελληνική έκδοση 1979). Αλλά θα ήταν άδικο να μην υπογραμμιστεί το καθοριστικό, σχεδόν αρχετυπικό, πρωτείο του Κ. Θ. Δημαρά. Η γραμματολο-

grecque moderne (1827), του Ιακωβάκη Ρίζου Νερουλού, ως τις μέρες μας, τα έργα του είδους αυτού, οι λεγόμενες γραμματολογίες, δεν μοιάζουν να αντιμετωπίζουν εκδοτική κρίση. Ήδη έχουν ξεπεράσει τις δύο δεκάδες. Ίσως, ποιος ξέρει, το μέλλον τους να είναι ανάλογο με το παρελθόν τους: κάποιοι νεοελληνιστές-διδάσκοντες θεωρούν ως χρέος ή ως ολοκλήρωση του έργου τους, φαίνεται, να καταθέτουν τέτοιου είδους συνθετικές μαρτυρίες.

Φυσικά, το κυριότερο πρόβλημα κι εδώ είναι να κατανοήσουμε τους όρους που εκτρέφουν την παραγωγή αυτή: πρόβλημα ιστορικό. Θα περιοριστώ αναγκαστικά (η στιγμή και ο χώρος δεν προσφέρονται για μια λεπτομερέστερη ανάλυση) σε μερικές πρόχειρες επισημάνσεις. Πρώτα-πρώτα, σχετικά με την παρουσία του φαινομένου στον 19ο αιώνα και στις αρχές του δικού μας: αξίζει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι, στην περίοδο αυτή, κυριαρχούν οι ξενόγλωσσες γραμματολογίες. Ο πρώτος, λοιπόν, και βασικός δέκτης είναι το ξένο κοινό. Προϊόν εξαγωγής, μια ιστορία της νεοελ-

Πώς υπερβαίνεται ένα τέτοιο πρότυπο; Όχι βέβαια με προσθαφαιρέσεις και αυξομειώσεις, με χρονολογικές προεκτάσεις ή με επιμέρους κριτικές διαφοροποιήσεις. Οι πιθανές δυνατότητες υπέρ-

γία του αξιοποιεί με τον καλύτερο συνθετικό τρόπο τα ελληνικά και ξένα πρότυπα (λ.χ. τον έξοχο ιστορικό της λογοτεχνίας μας Κωστή Παλαμά ή τον Albert Thibaudet), για να μεταβληθεί με τη σειρά της σε πρότυπο. Θα το πω καθαρά: ενόσω η σχετική προβληματική δεν ανανεώνεται, το σχήμα Δημαρά παραμένει αξεπέραστο. Παράδειγμα η περιοδολόγησή του: καταφεύγουμε στις ίδιες πάντοτε πενήκονταετίες (1770-1820: Διαφωτισμός, 1830-1880: Ρομαντισμός, 1880-1930: Γενιά του Παλαμά κ.λπ.), έστω κι αν υποπτευόμαστε τις βολικές συμμετρίες τους. Και δεν έχουμε πάψει ακόμα να καταπιανόμαστε επίμονα με τις προπολεμικές ή μεταπολεμικές γενιές, έστω κι αν κατοπτεύουμε τη λογοτεχνία από τη σκοπιά του ληξιαρχείου.

βασης τοποθετούνται σε πράγματα για την ώρα υποθετικά: λ.χ. στο ενδεχόμενο μιας περιοδολόγησης άλλου τύπου, στη συλλογικότητα μιας μελλοντικής προσπάθειας ή ακόμα (για να θυμηθούμε το ανεκπλήρωτο όνειρο του Valéry) στη σύνθεση μιας γραμματολογίας δίχως πρόσωπα.

Υποθέσεις. Υποθέσεις ωστόσο που πιστοποιούν την ύπαρξη ενός ορίου, μιας εσχατίας. Κι αν τελικά η λογοτεχνική ιστορία, όπως το είδε κιόλας ο H. R. Jauss (*Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*, 1967), χρειάζεται να προσαρμοστεί στις συγχρονικές απαιτήσεις του αιώνα μας; Στην ουσία, το πρόβλημα τίθεται με όρους παγκοσμιοτητας, ως ξεπέραςμα των εθνικών (και ατομικών) ορίων.¹ Καινούριες ή ανανεωμένες

προοπτικές; η λογοτεχνία ως πράξη επικοινωνίας, ως αποκάλυψη του φαντασιακού ως δέσμη ιδεολογικών και άλλων κωδίκων, ως αφηγηματική τεχνική, ως διαδοχή συστημάτων μέσα στο χρόνο, ως χώρος κυριαρχίας των ειδών κ.λπ. Τι μπορεί να ελπίζει κανείς; Ίσως μια νέα σύνθεση (με τον όρο, βέβαια, πως η προβληματική αντίθεση διαχρονία/συγχρονία θα ξεπεραστεί στην πράξη). Για την ώρα, πάντως, στον τόπο μας δεν βρισκόμαστε στο σημείο αυτό. Σπασμοδική ή αναπότρεπτη, η «θεωρία της λογοτεχνίας» κερδίζει αδιάκοπα έδαφος. Σημεία των καιρών: η γραμματολογία μπορεί να μείνει ακόμα κλεισμένη μέσα σε παρένθεση. □